

Suodnos prijevojnih obrazaca i gramatičkoga vida u hrvatskome jeziku

Krsnik, Davor

Source / Izvornik: **Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 2016, 42, 99 - 119**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:525768>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-13**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

UDK 811.163.42'342.622'366.58

Izvorni znanstveni rad

Rukopis primljen 3. XI. 2015.

Prihvaćen za tisak 8. II. 2016.

Davor Krsnik
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
dkrsnik@ffzg.hr

SUODNOS PRIJEVOJNIH OBRAZACA I GRAMATIČKOGA VIDA U HRVATSKOME JEZIKU

U radu se istražuje gramatička funkcija prijevoja na primjeru tvorbe vidskih parova glagola hrvatskoga jezika. Iz teorijske perspektive rad pripada području prijepora među autorima dviju oprečnih struja. S jedne su strane autori koji prijevojne pojave promatraju kao nasumične, odnosno inherentno nepravilne, a s druge strane nalaze se autori koji smatraju da se barem neka oprimjerenja prijevoja mogu obuhvatiti pravilima i plauzibilno opisati. U radu se prihvaća drugo od tih dvaju gledišta. S tim u skladu provodi se razredba prijevojnih obrazaca među vidskim parovima glagola, a odatle se onda na temelju sustavnosti obrazaca izvodi pravilo o *prijevojnome podizanju*, pri čemu se prijevojni vokali opisuju u svojstvu morfonema i *funkcijskih tipova*.

1. Uvod

Tematski ovaj rad razmatra suodnos prijevoja i gramatičkoga vida u hrvatskome jeziku, odnosno razmatra funkciju prijevoja pri tvorbi vidskih parova glagola. Prijevaj bismo mogli definirati kao smjenu vokala u korijenskoj morfu (Marković 2013: 173) kojom se *označuju* ili tek *naznačuju* određena gramatička značenja. Kao što kaže Marković (ibid. 173), „prijevaj ima značenske posljedice”. U tome smislu von Mengden (2011: 123) primjećuje da je prijevoj (ili, prema njegovu rječniku, *apofonija*)¹ fonološke naravi, ali utje-

¹ Marković (2013: 173) navodi nekoliko gotovo pa podjednako često korištenih sinonima termina *prijevaj*: *apofonija*, *ablaut* (njem. *Ablaut*) i *vokalska gradacija*.

če na morfologiju. Jedan aspekt fonološke naravi prijevoina uočljiv je u tome što nasuprot, primjerice, afiksima ne dodaje građu osnovi, već mijenja njezine segmente. Tako primjerice množinu engleske riječi *man* ‘čovjek’ nećemo dobiti dodavanjem sufiksa *-s*, već promjenom leksematske osnove, usp. *men*, dakle alternacijom *a > e*. Slične alternacije vokala možemo uočiti i pri suodnosu prezenta i preterita u njemačkih *jakih* glagola, npr. *fallen* ‘pasti’, usp. *ich falle* ‘padam’, ali *ich fiel* ‘padoh’; dakle alternacija *a > i*. U hrvatskome se jeziku u određenih glagola potonje alternacije sustavno odražavaju pri izricanju vida ili aspekta, usp. *osnovati* (o-snov-a-ti) ~ *osnivati* (o-sniv-a-ti). U navedenom slučaju alternacija *o > i* izriče gramatičku opreku svršene i nesvršene glagolske radnje. Primjer također privodi onomu segmentu početne definicije gdje se razgraničava između *označivanja* i *naznačivanja* gramatičkih sadržaja. Budući da su u gornja tri primjera alternacije vokala jedinim načinom izricanja relevantnih gramatičkih značenja, kažemo da *označavaju* gramatičke sadržaje. Nasuprot tomu, kada se prijevoinne alternacije pojavljuju kao svojevrsna pratnja drugih morfoloških procesa – prije svega kao pratnja afiksacije – onda kažemo da tek *naznačuju* gramatičke sadržaje, što je prevladavajuće stanje prijevoina u hrvatskome jeziku, usp. *nadrijeti* (na-drě-ø-ti) ~ *nadirati* (na-dir-a-ti); *oboriti* (o-bor-i-ti) ~ *obarati* (o-bar-a-ti). U potonjim primjerima nesvršenost ili imperfektivnost radnje izriče primarno sufiks *-a-*, dočim se prijevoinne alternacije *ě > i*, *o > a* mogu tumačiti kao popratni, drugotni procesi izricanja vida. Tomu ću za pažanju, što razlikuje osnovne i popratne načine izricanja vida, u ovome radu osobitu pažnju posvetiti obrađujući Kuryłowiczjev pojam *morfonema*.

Glede uzroka prijevoina, za indoeuropske jezike ti uzroci sežu sve do indoeuropskoga prajezika. Postoji nekoliko suprotstavljenih teorija o postanku i funkciji prijevoina, no *klasična* teorija prijevoin smatra posljedicom promjene naravi naglasaka u indoeuropskome prajeziku (Rasmussen 2003: 351). Smatra se da je prajezik prošao kroz dvije faze tijekom kojih se naglasak promijenio iz dinamičkoga u melodijski. Dva su odjeljka indoeuropskoga prijevoina pripadna tim dvjema fazama. U prvome je odjeljku raniji dinamički naglasak uzrokovan *kvantitativnoga prijevoina*, usp. na primjer tzv. *baltoslavenski vrddhi*, odnosno prijevoinu duljinu *ě > i* u *umrijeti* (u-mrě-ø-ti) ~ *umirati* (u-mir-a-ti) (Matasović 2008: 277). Dakle, kvantitativni prijevoin odnosi se na promjenu kvantitete ili duljine vokala. U drugome je odjeljku melodijski naglasak uzrokovan *kvalitativnoga prijevoina*, dakle prijevoina što se odnosi na promjenu kvalitete ili vrste vokala, a u ie. prajeziku oprimjerivao se alternacijom *e > o*, usp. *donijeti* (do-ně(s)-ø-ti) ~ *donositi* (do-nos-i-ti); *dovesti* (do-ved-ti) ~ *dovoditi* (do-vođ-i-ti).

Što se tiče funkcije prijevoina, prijevoinni obrasci često su dijelom tvorbe vidskih parova glagola, kao što su često i dijelom tvorbe kategorije vremena pre-

ma opreci *inherentno svršeno* – *inherentno nesvršeno* (usp. slavensku opreku aorista i imperfekta). Možda najupečatljiviji primjer prijevaja među indoeuropskim jezicima može se uočiti u njemačkih jakih glagola i to osobito iz perspektive opreke *prezent* ~ *preterit*, usp. njemački, npr. *falle* (1. sg. prez.) ~ *fiel* (1. sg. pret.) ‘pasti’; *trage* (1. sg. prez.) ~ *trug* (1. sg. pret.) ‘nositi’; *lese* (1. sg. prez.) ~ *las* (1. sg. pret.) ‘čitati’. Isto se može vidjeti i u engleskome, usp. *swing* [ɪ] ~ *swang* [ʌ]; *find* [aɪ] ~ *found* [aʊ]; *drink* [ɪ] ~ *drank* [æ] i sl. No prijevaj ne nalazimo samo među indoeuropskim jezicima. Tako Matasović (2001: 158) bilježi da je klasični tibetski osobit među sinotibetskim jezicima po tome što u njemu prijevaj ostvaruje funkciju tvorbe gramatičkih kategorija, npr. alternacija *o* > *a* kojom se u dvama najvećim razredima tibetskih glagola razlikuju oblici prezenta te perfekta i futura, usp. *gcod-pa* ‘rezati’, *bcad* (perf.), *gcad* (fut.) (Pulleyblank 1965: 233). U čečenskome jeziku (nahsko-dagestanska jezična porodica) osobita je funkcija prijevaja označavanje glagolskoga vida. Budući da je više različitih gramatikaliziranih funkcija vida, postoji i više različitih glagolskih osnova ovisno o tome koje se vidsko značenje izriče, usp. glagol *hwaaqa* ‘trljati’: *hwooq-* (imperfektivna osnova); *hwaeq-* (perfektivna osnova I), *hwaeq-* (perfektivna osnova II za posvjedočena vremena);² *hwieq-* (infinitivno-iterativna osnova); *hwoe-* (imperfektivno-iterativna osnova), a *hwiiq-* (perfektivno-iterativna osnova) (Moločjeva 2011: 104). Osobit primjer uloge prijevaja u tvorbi gramatičkih značenja pružaju semitski jezici. Tako primjerice Bubenik (2001: 78) navodi da se u akadskome prijevaju pretežno rabio za izricanje opreke nesvršenoga i svršenoga vida u faktitivnih glagola, usp. glagol *paqādu* ‘paziti’ *u-paqqaḏ* (nesvrš.) ~ *u-paqqaḏ* (svrš.). No semitski jezik u kojemu prijevaj sustavno izriče čak nekoliko gramatičkih kategorija – glagolski vid, stanje i kategoriju broja – jest klasični arapski. Tvorba vida oprimjeruje se u nekoliko različitih obrazaca, usp. *a* ~ *i*, npr. *ya-lbas* (nesvrš.) ~ *labis* (svrš.) ~ ‘odijevati’; *u* ~ *a*, npr. *ya-ktub* (nesvrš.) ~ *katab* (svrš.) ‘pisati’; *i* ~ \emptyset , npr. *ya-drib* (nesvrš.) ~ *darb* (svrš.) ‘udariti’ i sl.

2. Teorije prijevaja

Sinkronijska teorija prijevaja usredotočuje se na suodnos vokala u okviru određena obrasca alternacije. Pritom se postavlja pitanje trebaju li obje jedinice prijevajne alternacije biti leksikalizirane. Drugim riječima, ukoliko imamo odnos poput *sing*₁ ~ *sang*₂, trebamo li oba oblika navoditi kao zasebne leksičke

² Čečenski razlikuje, odnosno gramatikalizira posvjedočeno i neposvjedočeno prošlo vrijeme, odnosno događaje nedavne ili daleke prošlosti kojima je kazivač svjedočio ili je o njima saznao tek posredno.

jedinice ili postoje ishodišna, odnosno *osnovna* i *izvedena* vokalizacija? Naravno, ako postoji takav *slijed* prema kojemu se vokalizacija jedne osnove može predviđati prema vokalizaciji druge, onda se time dokida najprihvaćenije gledište prema kojemu su prijevoinne alternacije nepredvidljive ili nedovoljno predvidljive da bi se mogle svoditi na pravila. Štoviše, prijevoinni se oblici najčešće smatraju nepravilnim ili pak jedinstvenim jedinicama leksika poput supletivnih osnova tipa *biti* ~ *jesam*, *odlaziti* ~ *otići*, *čovjek* ~ *ljudi* i sl.

Jedan od istaknutijih zagovornika nesustavnosti prijevoinnih pojava svakako je Richard Wiese. Razmatrajući slučaj prijevoinnih alternacija u njemačkih jakih glagola, Wiese zaključuje da postoji odviše različitih obrazaca alternacija, što već samo po sebi sustav čini složenim. Uzevši u obzir broj vokala u njemačkome jeziku (njih devetnaest) i još veći broj njihovih kombinacija u okviru prijevoinnih alternacija (njih četrdesetak), Wieseova se primjedba svakako čini valjanom. Ovdje navodim svega nekoliko primjera alternacija, usp. obrazac *infinitiv* ~ *preterit* ~ *particip prošli*, npr. *a* ~ *i* ~ *a*: *fallen* ‘pasti’ ~ *fiel* ~ *gefallen*; *a* ~ *u* ~ *a*: *tragen* ‘nositi’ ~ *trug* ~ *getragen*; *e* ~ *a* ~ *o*: *stehlen* ‘ukrasti’ ~ *stahl* ~ *gestohlen* i sl. Wiese (1996: 129–130) oprimjeruje dvadeset različitih obrazaca. Drugi argument odnosi se na činjenicu da mnogi od prijevoinnih obrazaca nisu jednosmjerni, već dvosmjerni. Tako primjerice s jedne strane postoji odnos *a* ~ *i*, usp. *fallen* ~ *fiel*, no s druge strane postoji i odnos *i* ~ *a*, usp. *finden* ~ *fand*. Isto tako postoji odnos *i* ~ *o*, npr. *bieten* ~ *bot*, ali i *o* ~ *i*, npr. *stoßen* ~ *stieß*. Takve dvosmjernosti dokidaju mogućnost oblikovanja derivacijskih pravila. No kada bi se takva pravila i oblikovala, pojavio bi se treći problem – naprosto nepraktično velik broj pravila (Wiese 1996: 130). Problem se ne može rješavati tako da rješenje problema bude složeno koliko i sâm problem.

Četvrti Wieseov argument započinje razmatranjem suodnosa prijevoinja i konverzije tipa $V_{glagol} > N_{imenica}$. Premda ne u svim slučajevima, prijevoinja u pravilu prethodi konverziji, usp. *schließen* (inf.) ‘zatvoriti’ > *schloß* (pret.) > *Schloß* ‘brava’; *fressen* (inf.) ‘jesti’ > *fraß* (pret.) > *Fraß* ‘blato’; *klingen* (inf.) ‘zvučiti’ > *klang* (pret.) > *Klang* ‘zvuk’ i sl. Budući da su prijevoinni preteritni oblici jakih glagola nepredvidljivi, a inputom su morfološkim procesima poput konverzije, Wiese (1996: 132) izvodi da je prijevoinne promjene najbolje shvatiti kao leksičke, odnosno *alomorfne* pojave. Odatle izvodi da bi se njemački jaki glagoli trebali predočavati dvama ili trima oblicima koji bi bili dijelom njihova *leksičkog unosa*. Kada bi prijevoinne alternacije bile sustavne, trebali bismo navesti tek temeljni glagolski oblik, odakle bismo preostale njegove oblike izvodili prema zadanim pravilima prijevoinja. Budući da to nije slučaj, svaki jaki glagol zahtijeva dvolik ili trolik leksički unos poput glagola *trinken* ‘piti’, usp. (i) /trɪnk/[_V]; (ii) /trɪnk/[_{V, +preterit}]; (iii) /trʊnk/[_{V, +particip}].*

Peti i posljednji Wieseov argument odnosi se na činjenicu da prijevoinje alternacije nerijetko sa sobom povlače i suglasničke promjene. Vidjet ćemo da je to čest slučaj među prijevoinim osnovama hrvatskih glagola. Wiese (1996: 133) smatra da potonje suglasničke promjene dodatno potvrđuju njegov stav zato što se ni one ne mogu objasniti pomoću pravila. Neki su od njegovih primjera *sein – war – gewesen* ‘biti’; *essen – aß – gegessen* ‘jesti’; *bringen – brachte – gebracht* ‘donijeti’; *denken – dachte – gedacht* ‘misliti’ i sl.

Neki autori posvećeni teoriji prijevoinja u semitskim jezicima došli su do spoznaja posve oprečnih Wieseovima. Među njima je svakako Kuryłowicz (1973). S obzirom na to da će mi Kuryłowiczevo razgraničenje morfema i *morfonema* biti od koristi pri objašnjenju funkcije prijevoinja u hrvatskome jeziku, prije nego navedem osnovne postavke njegove teorije prijevoinja, učinit ću kratku digresiju i razjasniti njegov pojam morfonema.

Prema Kuryłowiczevu (1973: 36) tumačenju prijevoinni vokali oprimjeruju se u trima različitim svojstvima: (i) mogu biti dijelom diskontinuirana morfema, odnosno mogu biti transfixsima poput primjerice {*-a-a-*} u *gadal* ‘rasti’ prema korijenu {*g_d_l*}; (ii) mogu biti morfonemi ili, pak, (iii) morfemi s nultom semantičkom vrijednošću. Polazeći od razgraničenja morfema i fonema prema kojemu je morfem određen svojom semantičko-sintaktičkom funkcijom, a fonem svojom razlikovnom ili *dijakritičkom* funkcijom, Kuryłowicz (1968) postavlja pitanje postoje li slučajevi u jeziku u okviru kojih bi kakva pojava počivala na granici dviju polaznih domena – fonologije i morfologije. Ne bi li pronašao takvu pojavu, usredotočuje se na uvjete glasovnih promjena, što ga privodi zaključku da postoje glasovne promjene uvjetovane *isključivo* fonološkim ili glasovnim čimbenicima. Jedan tipičan primjer takve promjene bilo bi jednačenje suglasnika po zvučnosti u hrvatskome jeziku, npr. *svat – svadba* ili *zub – zupčanik*. Obratno, mijena je stražnjih i prednjih vokala u njemačkome (tzv. *Umlaut*) uvjetovana morfološki, što znači da se u parovima morfološki povezanih riječi stražnji vokal osnove izmjenjuje sa svojim prednjim parnjakom u izvedenoj riječi, usp. /u:/ – /y:/: *Huhn* ‘kokoš’ – *Hühn-er* ‘kokoši’; *Gruß* ‘pozdrav’ – *grüß-en* ‘pozdravljati’; /o:/ – /ø:/: *hoch* ‘visok’ – *höch-st* ‘najviši’, *Vogel* ‘ptica’ – *Vögel* ‘ptice’ (Wiese 1996: 114). Uz umlaut, odnosno prije-glas, drugi je tipičan primjer morfološki uvjetovane glasovne promjene naravno ablaut ili prijevoinj.

Kuryłowicz (1968) međutim skreće pažnju na primjere u kojima se umlaut i ablaut čine naizgled *morfološki redundantnima*. Jedan takav primjer je umlaut što nastaje prilikom tvorbe množine sufiksom *-er*, usp. *Bänder* < *Band*. Da umlaut tu nije uvjetovan glasovnom okolinom, može se vidjeti poredbom obli-

ka komparativa pridjeva *kalt* ‘hladan’, *kälter*, i oblika nominativa jednine mužkoga roda što se oprimjeruje samo uz neodređene imenice, *kalter*. Umlaut je dakle uvjetovan glasovnom strukturom morfološke okoline – u gornjemu slučaju strukturom sufiksa *-er*. Neovisno o tome, sufiks *-er* nosi značenje množine, dokle umlaut naprosto *prati* afiksaciju. Kuryłowiczewa misao vodilja postaje upečatljivija pri razmatranju prijevoinih alternacija. Tako se u slučajevima poput *izdvojiti* (iz-dvoj-i-ti) ~ *izdvajati* (iz-dvaj-a-ti); *odmoći* (od-mog-ø-ti) ~ *odmagati* (od-mag-a-ti) može tvrditi da se značenje imperfektivnosti u prvome redu izriče sufiksom *-a-*. Međutim, nepravilnost oblika **izdvojati* i **odmogati* sugerira da između sufikasa i prijevoinih vokala u navedenim primjerima prevladava određena međuzavisnost. Upravo bi pretpostavka takve međuzavisnosti trebala privesti Kuryłowiczevu razumijevanju morfonema.

Morfonem je ona pojava u okviru određena morfološkog procesa koja je morfološki redundantna, ali je relevantna iz fonemskoga, odnosno razlikovnoga ili dijakritičkoga gledišta. Odatle slijedi da između morfema i morfonema – primjerice između sufikasa *-a-* i vokalskoga elementa */a/* – postoji određena *fonološka međuzavisnost*, što podrazumijeva da su morfonemi fonemski obvezatni, ali semantički prazni. Kuryłowicz (1968) doduše govori o *semantizaciji* morfonema. Semantizacija podrazumijeva da morfonemi postaju morfemima, što je pojava kojoj svjedočimo kada se određeno gramatičko značenje počne izricati isključivo alternacijama osnove, usp. primjerice tvorbu množine u engleskim oblicima, *foot*, *goose*, *tooth* > *feet*, *geese*, *teeth*; usp. primjerice suodnos *present* ~ *preterit* u njemačkih jakih glagola, npr. *wir bitten* ~ *wir batten*; *wir rufen* ~ *wir riefen*; usp. primjerice tvorbu vida u hrvatskome, npr. *okovati* (o-kov-a-ti) ~ *okivati* (o-kiv-a-ti); *razderati* (raz-der-a-ti) ~ *razdirati* (raz-dir-a-ti).³

Glede njegove opće teorije prijevoinja, Kuryłowicz (1973), posve suprotno Wieseu (1996), prijevoin smatra usmjerenim procesom razlikujući jedan *osnovni* i jedan *izvedeni* oblik, odakle izvodi dva komplementarna načela prijevoinoga odnosa:

- (i) *načelo proporcionalnosti*, koje podrazumijeva da je semantički ili gramatički odnos dvaju prijevoinih oblika nepromjenjiv, npr. jednina stoji u suodnosu s množinom, prezent stoji u suodnosu s preteritom, nesvršenost u suodnosu sa svršenošću i sl.
- (ii) *načelo polarnosti*, koje podrazumijeva da je opreka osnovnoga i izvedenoga oblika maksimalna (Kuryłowicz 1973: 40), što i opet podrazumijeva ne-

³ Treba napomenuti da je tu riječ o ograničenu broju primjera. Vid se većine hrvatskih glagola čije osnove oprimjeruju prijevoinje promjene tvori primarno sufiksacijom.

tom navedene primjere u kojima se, primjerice, jednina i množina ili svršenost i nesvršenost radnje javljaju kao potpune opreke.

Treba, međutim, napomenuti da je Kuryłowicz dopustio supostojanje dvosmjernih prijevojnih obrazaca kao što su primjerice $i > a$ i $a > i$, što je segment njegove teorije koji će mnogi od njegovih nastavljača pokušati osporiti. Tako će primjerice Ségéral i Scheer (1998: 28) ustvrditi da Kuryłowicz ne rješava problem nepredvidljivosti, a odatle i nepravilnosti prijevojne tvorbe upravo zato što ostavlja mogućnost dvosmjernih prijevojnih obrazaca. Njihovo je uvjerenje da prijevojne alternacije čine strogo uređeno ustrojstvo, takozvanu *apofonijsku stazu*. Ukratko, riječ je o modelu prijevoja koji su isprva za arapski i druge semitske jezike predložili Guerssel i Lowenstamm (1996), a prema kojemu prijevojne alternacije slijede jednosmjernan obrazac tipa $\emptyset > i > a > u > u$. Ségéral i Scheer (1998) pokušali su dokazati da je model primjenjiv na veći broj raznorodnih jezika. Štoviše, pokušavajući dokazati univerzalnost apofonijske staze, autori su model primijenili na opis njemačkih jakih glagola. Tako su pretpostavili da prijevoj njemačkih jakih glagola predstavlja dvomjesni derivacijski proces u vidu kojega se iz prezenta izvodi preterit, a iz preterita pak particip prošli: *prezent* → *preterit* → *particip prošli*. Da je takvo tumačenje problematično, može se vidjeti već i po glagolima u kojih je oblik osnove obaju oblika prošloga vremena istovjetan, npr. *biegen* ~ *bog* ~ *gebogen*. Upečatljiviji primjer čine glagoli u kojih se prijevojni vokali participa prošloga podudaraju s prijevojnima vokalima prezentske osnove, usp. *rufe* ~ *gerufen*; *schaffe* ~ *geschaffen* i sl. Problem je modela i u tome što sve moguće prijevojne alternacije nastoji svesti na tri kardinalna vokala, dopuštajući pritom odnos samo među susjednim vokalima staze ($\emptyset > i > a > u > u$), što naravno znači da su *skokovi* poput $i > u$ isključeni, odakle bi slijedilo da su oprimjerenja poput *schinde* ~ *schund* i sl. anomalije. Napokon, model nema načina plauzibilno inzistirati na tome da su prijevojni obrasci jednosmjerni zato što na taj način oprimjerenja tipa $a \sim i$, npr. *falle* ~ *fiel*; $o \sim a$, npr. *komm* ~ *kam* i sl. naprosto gube mjesto u sustavu. Uzimajući u obzir spomenute, kao i mnoge druge argumente, Wiese (2008) odbacuje model apofonijske staze, stvarajući pritom temelje za jednu skromniju, no svakaako primjenjiviju teoriju prijevoja.⁴

Wiese se (2008) suprotstavlja gledištu koje bi prijevojne alternacije njemačkih jakih glagola obilježilo kao nepredvidljive i lišene sustavnosti. Wieseovo je

⁴ Ovdje inače nije riječ o autoru koji se prethodno spominjao. Wiese (2008) odnosi se na Bernda Wiesea, a Wiese (1996) na Richarda Wiesea. Njihova su poimanja naravi prijevoja potpuno oprečna.

uvjerenje da postoji ograničen broj načina tvorbe prijevoinih osnova te ne samo da su ti načini formalno određivi, nego imaju i precizne funkcije kao morfološke *oznake*. Njegova je namjera, dakle, pokazati da su dane prijevoinje alternacije oprimjerenja „razmjerno nesložena sustava” obilježena strogo uređenim *forma – funkcija* odnosom.

Prvi je važan korak Wieseova (2008: 107) pristupa što prijevoinj promatra kao *dvomjesni odnos* između osnovnoga i izvedenoga oblika. Wiese tu odstupa od tradicije zato što se jaki glagoli obično navode u vidu tromjesnih gradacija, npr. *e ~ a ~ o* obrazac glagola *stehlen* ‘ukrasti’: *stehlen* (inf.) ~ *stahl* (pret.) ~ *gestohlen* (part.). Umjesto tromjesnoga odnosa infinitiva, preterita i participa prošloga, Wiese uvodi dvomjesni odnos u vidu kojega razlikuje prezentsku osnovu kao osnovnu i preteritnu kao izvedenu. Tako će primjerice osnovni oblik glagola *fechten* ‘ograditi se’ glasiti *fecht-*, dočim će izvedeni oblik biti *focht*. Podjednako će za glagol *messen* ‘mjeriti’ prezentska osnova glasiti *mess-*, dočim će preteritna biti *maß* i sl. Odatle se mogu izvesti dvije različite alternacije *e > o* i *e > a*. Uvođenje dvomjesne relacije važno je stoga što daje neposredan uvid u funkciju prijevoinja. Vodeći se Kuryłowiczewim (1973: 40) načelom polarnosti, Wiese (2008: 109) ustvrđuje da je funkcija prijevoinja maksimalizacija opozicije, odnosno oprečnosti. U danome slučaju oprečnosti prezenta i preterita.

Drugi je važan korak Wieseova (2008: 109) pristupa razredba prijevoinnih osnova prema tzv. *tipovima izraza*. Kao što je prije već spomenuto, jedan od problema s kojima su se suočavali autori koji su pokušavali objasniti njemački prijevoinni sustav bio je velik broj vokala (njih devetnaest) i još veći broj njihovih kombinacija u okviru prijevoinnih obrazaca (njih četrdesetak). Wiese je (2008) iznašao elegantan način da pojednostavni zatečeno stanje tako što je preuzeo minimalni vokalski sustav /a, i, u/ te sve ostale vokale njemačkoga sustava svrstao prema njemu. Tako prednji vokali postaju i-nalik vokalima iliti *I-oblicima*, otvoreni vokali postaju a-nalik vokalima iliti *A-oblicima*, a stražnji zaokruženi vokali postaju u-nalik vokalima, odnosno *U-oblicima*. Tablica 1 prikazuje njihovu punu razredbu.

tipovi složenosti					
tipovi kvalitete		monoftong		diftong	vokalizacija osnove
	I-oblik	/ɪ ʏ ε œ/	/i: y: e: ø: ε:/	/aɪ ɔɪ/	
	U-oblik	/ʊ ɔ/	/u: o:/	/aʊ/	
	A-oblik	/a/	/a:/		
		kratki	dugi		
tipovi kvantitete					

Tablica 1. Razredba tipova izraza prema njemačkome sustavu vokala

Tako će primjerice oblici *bind*, *sprech* i *stehl* pripasti *I-oblicima*; oblici *soff* i *hob* pripast će *U-oblicima*, a *band* i *spann*, naravno, *A-oblicima*. Budući da su određeni formalno, odnosno naravljju izraza, Wiese (2008: 109–110) I/U/A-oblike naziva *tipovima izraza*. Skladnost takva pristupa postaje očita kada se u obzir uzme ograničenje prijevoinih alternacija na dvomjesne odnose motivirane načelom polarnosti. Jer, ako se u obzir uzima samo dvomjesni odnos *prezent* – *preterit*, te se tomu pridoda da postoje tri tipa izraza, onda odatle slijedi sveukupno šest različitih prijevoinih obrazaca, usp. I ~ U, npr. *gieß-goss*, *schind-schund*; I ~ A, npr. *mess-maß*; A ~ I, npr. *fall-fiel*; A ~ U, npr. *schaff-schuff*; U ~ I, npr. *ruf-rief*; U ~ A, npr. *komm-kam*.

Treći se korak Wieseova pristupa odnosi na određenje *funkcijskih tipova*, odnosno na razredbu prijevoinih vokala prema njihovoj gramatičkoj funkciji ili značenju. Tako po jednoj liniji Wiese (2008: 129) razlikuje *jednostavni ablaut* što obuhvaća alternacije I → U te služi kao opća oznaka prošlosti zato što se izriče i finitnim (preteritnim) i nefinitnim (participskim) oblicima, a po drugoj liniji razlikuje *puni ablaut* što obuhvaća alternacije I → A, A → I, A → U, U → I, U → A te služi kao oznaka finitnih oblika prošlosti, što podrazumijeva da se pojavljuje samo u oblicima preterita. Alternacija I → U može se oprimjeriti glagolom *heben* ‘podići’, usp. /e:/ *hebe* (prez.) ~ /o:/ *gehoben* (part.) ~ /o:/ *hob* (pret.). Navest ću i nekoliko primjera punoga ablauta. Za detaljniji i, naravno, precizniji prikaz vidi Wiese (2008: 130). Alternacija I → A mogla bi se oprimjeriti glagolom *spinnen* ‘okretati’, usp. /ɪ/ *spinne* (prez.) ~ /ɔ/ *gesponnen* (part.) ~ /a/ *spann* (pret.). Alternaciju A → U ostvaruje primjerice glagol *fahren* ‘voziti’, usp. /a:/ *fahre* (prez.) ~ /a/ *gefahren* (part.) ~ /u:/ *fuhr* (pret.) itd.

Wieseov (2008) model prijevoinje pojave svodi na pravilne te, barem u određenoj mjeri, predvidljive obrasce. No najvažniji njegov doprinos upravo je u tome što jasno dokazuje da prijevoinje alternacije nisu nasumične. Tako, primjerice, nasuprot obrascu /i:/-/ɔ/-/ɔ/ (npr. *kriechen-kroch-gekrochen*) ne postoji obrazac /i:/-/ɔ/-/i:/ zato što jednostavni ablaut (tj. I → U) biva općom oznakom prošlosti te se ne može ostvariti kao oznaka finitnoga oblika (ovdje preterita) ako prethodno nije bio oznakom nefinitnih oblika (ovdje participa prošloga). Podjednako se tako ne pojavljuje ni gradacija /e:/-/a/-/ɔ/ zato što alternacija *dugi* > *kratki vokal* podrazumijeva jednostavni ablaut kao primjerice u glagola *fließen* ‘teći’, usp. /i:/ *fließe* (prez.) ~ /ɔ/ *floss* (pret.) ~ /ɔ/ *geflossen* (part.), dočim preteritno /a/ u gornjemu obrascu krši dano ograničenje podrazumijevajući puni ablaut. Gradacija /ɛ/-/ɔ/-/a:/ neće se pojaviti zato što alternacija *kratki* > *dugi vokal* podrazumijeva puni ablaut, usp. primjerice alternaciju I → A za glagol *bitten* ‘moliti’: /ɪ/ *bitte* (prez.) ~ /a:/ *bat* (pret.) ~ /ɛ:/ *gebeten* (part.). U slučaju gornje neovjerene gradacije preteritno /ɔ/ podrazumijeva jednostavni

ablaut i tako krši ograničenje. Za detaljniji, svakako precizniji i jasniji pregled još jednom upućujem čitatelja na briljantan Wieseov rad.

Svojim modelom opisa Wiese dokida većinu klasičnih prigovora protiv sustavnosti prijevoinih gradacija njemačkih jakih glagola. Prihvaćanjem Kuryłowiczewih ideja, osobito njegove ideje o prijevou kao derivaciji (*osnovni* > *izvedeni oblik*) te načela proporcionalnosti i polarnosti, a potom i razradom modela prema *tipovima izraza* i *funkcijskim tipovima*, Wiese je stvorio teorijski okvir prijevouja koji je, uz određene preinake, moguće primijeniti na opis prijevoinih obrazaca u hrvatskome jeziku.

3. Prijevoini obrasci u hrvatskome jeziku

Kao što kaže Marković (2013: 173), u suvremenim se gramatikama hrvatskoga jezika prijevou uglavnom smatra dijakronijskom pojavom, pa se s tim u skladu ili uopće ne obrađuje ili se pak obrađuje kao, primjerice, proces *alomorfizacije* (Babić 2002: 518–526) ili ga se nastoji protumačiti u vidu čitava niza glasovnih promjena (Silić i Pranjković 2005: 48–51). Opisujući imperfektivizaciju, odnosno tvorbu nesvršenih glagolskih oblika, Babić (2002) iznosi temeljitu i preciznu razredu prijevoinih obrazaca, no problem je u tome što on prijevoinje varijante osnova naziva *alomorfima*. Uzevši u obzir da je alomorfija posljedica glasovnih promjena (Marković 2013: 4), usp. primjerice *ruka* [ruk-], *ruci* [ruc-], *naručiti* [-ruk-], *narudžba* [-ruž-], može se zaključiti da je Silić (Silić i Pranjković 2005: 51) istoga mišljenja kao i Babić zato što navodi čitav niz glasovnih promjena što nastaju pri tvorbi nesvršenih glagola sufiksom *-(j)a-*, usp. *ē* > *im* ili *inj*, npr. *sažeti* > *sažimati*, *početi* > *počinjati*; *e* > *ije*, npr. *sazreti* > *sazrijevati*; *va* > *iv*, npr. *sazvati* > *sazivati*; *sla* > *šilj*, npr. *poslati* > *pošiljati*; *ra* > *ir*, npr. *sabrati* > *sabirati* i sl.

No činjenica je da prijevoinje promjene nisu ishodom susjednih glasova (nasuprot, primjerice, prijeglasu i palatalizaciji) (Moguš 2010: 63). Tako bismo prema Silićevu opisu u *naduti* > *nadimati* trebali pretpostaviti promjenu *u* > *im*, a u *nasuti* > *nasipati* pak promjenu *u* > *ip*. Uostalom, ako pretpostavimo da su prijevoinje promjene iznjedrene glasovnom okolinom, nije li onda neobično da imamo varijante poput *zaklinjati* ~ *zaklanjati*; *pošiljati* ~ *pošuljati*, varijante u okviru kojih se različiti vokali ostvaruju u istovjetnim glasovnim okolinama? Neovisno o tome, Silićev je model problematičan i stoga što postulira povećani broj glasovnih promjena – njih sveukupno deset! – mnoge od kojih su sumnjivo slične. Tako se primjerice promjene *sla* > *šilj* (*poslati* ~ *pošiljati*) i *ra* > *ir* (*sabrati* ~ *sabirati*) mogu svesti na alternaciju *a* > *i* uz popratnu metatezu likvida. No više o tome niže.

Ako prijevoinne varijante nisu ishodom glasovnih okolina u kojima se nalaze, postavlja se pitanje što ih *okida*? Maretić (1963: 121) objašnjava prijevoin kao izmjenjivanje vokala osnove prema osobitim pravilima „koja potječu čak iz indoevropskog prajezika”. Nadalje Maretić (ibid. 122) objašnjava da svaki prijevoin mora imati barem dva oblika, ali ih može biti najviše pet, usp. *plesti* – *plot*; *gnati* – *goniti* – *ganjati*; *dahnuti* – *dihati* – *duh*; *nabirati* – *nabrati* – *naberem* – *nabor* itd. Vidjeli smo da u različitim jezicima prijevoinni obrasci dolaze pri tvorbi određenih gramatičkih kategorija. Može se stoga reći da ih u većini slučajeva *okida* tvorba. U hrvatskome jeziku sustavan ostvaraj prijevoinnih obrazaca nalazimo pri tvorbi osnova nesvršenih glagola.

Govoreći o opreci svršenih i nesvršenih glagola u slavenskim jezicima, Matasović (2008: 276–278) navodi načine njezine tvorbe. Tako spominje uobičajen proces prefiksacije, npr. *gledati* > *pregledati*, *čitati* > *pročitati* i sl. Uz prefikse spominje i imperfektivizaciju praslavenskim sufiksom *-aw-/-ō-, npr. *kupiti* > *kupovati*, odnosno sufiksom *-a- (ie.*-eh₂-) koji je isprva najvjerojatnije služio za tvorbu faktitivnih glagola (usp. lat. *novāre* ‘obnavljati’ spram *novus* ‘nov’); usp. hrv *padati* od *pasti* (ibid. 277). Uz potonje sufikse, Matasović spominje i dva tipa prijevoinnih obrazaca. Prvi je tzv. *baltoslavenski vṛddhi*⁵, odnosno tvorba durativnih imperfektivnih glagolskih oblika duljenjem samoglasnika, npr. *brāti* ~ *bīrati* (*bīrām*); *dērati* (*drāti*) ~ *dīrati* (*dīrām*). Matasović (2008: 278) spominje da „[h]rvatskom ili zapadnojužnoslavenskom inovacijom treba također smatrati veliku produktivnost iterativno-durativnih nesvršenih glagola tvorenih prijevoinom duljinom od svršenih glagola na -*ojiti*; takvi su npr. *prekrájati* spram *prekròjiti*, *zbrájati* spram *zbròjiti*, *napájati* spram *napòjiti*, *izdvájati* spram *izdvòjiti* itd.”. Raspravljajući o prijevoinu, Marković (2013: 173) izdvaja prijevoinni obrazac *ō* ~ *ā* (npr. *ròditi* ~ *rúdati*) kao donekle plodan i obilno potvrđen, napominjući u bilješci da je riječ „o nesumnjivo živu, sinkronijskome prijevoinu”. Marković to doista i pokazuje obiljem primjera. Usto nudi podjednako obilje primjera i za druge obrasce prijevoina, premda ih ne objašnjava pomnije, pa mi je namjera posvetiti im se ovdje.

Naveo sam iznad da je problem Babićeva (2002) inače uzornoga opisa što prijevoinne obrasce smatra alomorfima. To je tumačenje problematično iz barem dva razloga. Kao prvo, prijevoinne varijante – sinkronijski gledano – nisu ishodom glasovnih promjena, što alomorfi prema definiciji jesu. Kao drugo, alomorfi su tek varijante morfema, što znači da bivajući u *komplementarnoj dis-*

⁵ Prema tzv. *Vṛddhi sūtri* iz Paṇinijeva *Osmoknjižja* koja opisuje prijevoinu duljinu u sanskrtu tvorenu od glasa *ā* i dvoglasnikā *ai*, *au*, usp. primjerice *bhr-(tá)-* ‘nositi’ > *bhár-(āṇa)-* ‘teret’ > *bhâr-(yá)-* ‘biti nošen’.

tribuciji izriču identično značenje, usp. *pekar* [pek-], *pecijah* [pec-], *peći* [peć-], *pečem* [peč-]; *ruka* [rūk-], *rukomet* [rūk-], *na ruci* [rūc-], *ručica* [rūč-]. Takvo što ne može se tvrditi za prijevoinne osnove. Da bi se to pokazalo, treba razmotriti primjere onoga što Babić (2002: 519) naziva *unutarnjom tvorbom*, npr. obrasce: *e > i*, *razderati* (raz-der-a-ti) ~ *razdirati* (raz-dir-a-ti); *o > a*, *zamotati* (za-mot-a-ti) ~ *zamatati* (za-mat-a-ti); *ě > ě*, *òpjevati* (o-pěv-a-ti) ~ *opijevati* (o-pěv-a-ti). S obzirom na to da u potonjim primjerima imperfektivni oblici nastaju *isključivo* prijevoinnim preinakama, tvrdnja da je riječ o alomorfiji gubi oslonac zato što ovdje preinake osnova podrazumijevaju preinake gramatičkoga značenja. Ipak, takvi su primjeri u hrvatskome jeziku prilično rijetki. Prijevoinne varijante u našem jeziku u pravilu bivaju dopunama procesa sufiksacije, usp. npr. *ě > i*, *umrijeti* (umrě-ø-ti) ~ *umirati* (umir-a-ti); *doprijeti* (do-prě-ø-ti) ~ *dopirati* (do-pir-a-ti); *nastrijeti* (na-strě-ø-ti) ~ *nastirati* (na-stir-a-ti) itd. Očito je da u svim ovdje navedenim primjerima sufiks *-a-* izriče značenje imperfektivnosti. Međutim, podjednako je tako očito da se segment /i/ pojavljuje kao obvezatna dopuna toga sufiksa zato što bi bez njega osnova bila nepravilna, usp. **umrijeati*, **doprijeati*. U primjerima iz produktivnijega obrasca *ǫ > ā*, npr. *oboriti* (o-bor-i-ti) ~ *obarati* (o-bar-a-ti); *odgojiti* (od-goj-i-ti) ~ *odgajati* (od-gaj-a-ti), sufiks *-a-* biva oznakom imperfektivnosti, dočim segment /a/ dolazi kao njegova obvezatna dopuna, usp. **oborati*⁶, **odgojati*.

Budući da su prijevoinni segmenti fonemski obvezatni, ali sadržajno drugotni, treba ih smatrati tek svojevrsnim indeksima iliti *naznakama* osnovnih procesa vidske tvorbe. Prijevoinni segmenti u hrvatskome jeziku stoga su eklatantan primjer morfonema kako ih je odredio Kuryłowicz (1968). Kao morfone-mi, prijevoinni su vokali *suoznake* vidske tvorbe. Odatle slijedi da se prijevoinne varijante ne mogu smatrati alomorfima zato što sugeriraju leksematske osnove čije se vidsko značenje promijenilo.

Prethodno je već navedeno da će se prijevoinni obrasci hrvatskoga jezika, uz poneka odstupanja, opisati prema Wieseovu (2008) modelu. Sukladno tomu, prijevoin će se promatrati kao *dvomjesni odnos* između ishodišnoga ili osnovnoga i izvedenoga ili drugotnoga oblika. Što se tiče određivanja koji oblik je prvotni, a koji drugotni, od velike će mi pomoći biti Silićev (Silić i Pranjković 2005: 56) model *vidskoznačenjskih faza*. Model se sastoji od triju faza vidske tvorbe. U okviru prve faze svršeni se glagoli od nesvršenih tvore procesom prefiksacije, npr. *gledati* → **pregledati**; *čitati* → **pročitati**. Svršeni glagoli nastali procesom prefiksacije tako čine drugu fazu, dočim u okviru treće faze nesvršeni

⁶ Oblik sam po sebi nije nepravilan, ali značenjski nije parnjak glagola *oboriti*, već preko prefiksa *ob-* izriče totivno, obuhvatno značenje oranja ukrug (npr. *oborati selo okolo naokolo*).

glagoli nastaju od svršenih procesom sufiksacije i popratnim prijevoinim preinakama, usp. (1) *sjeći* → (2) *presjeći* (pre-sěk-ø-ti) → (3) *presijecati* (pre-sěk-a-ti); (1) *bosti* → (2) *probosti* (pro-bod-ø-ti) → (3) *probadati* (pro-bad-a-ti) i sl. Ovdje će nas zanimati glagoli druge i treće faze, što znači da će dvomjesna relacija vidske tvorbe imati smjer: *svršeni* → *nesvršeni oblik*. To, drugim riječima, znači da ću svršene oblike glagola smatrati osnovnima u odnosu na nesvršene oblike treće faze.

Drugi korak Wieseova (2008) modela – razredbu prijevoinih osnova prema *tipovima izraza* – izostavljam zato što je vokalski sustav hrvatskoga jezika mnogo jednostavniji od njemačkoga te mu ne treba pojednostavnjenja. Umjesto toga u opis dodatno uvodim Jelaskin (2004: 87) model višeglasnih obilježja hrvatskih vokala. Obilježja navodim niže.

Glas	Čvorovi							
	Osnovni				Grlni	Nadgrlni	Mjesni	
i	//	[zvon]	//	//	//	//	[vis]	[razv]
ie	//	[zvon]	//	//	//	//	< [vis]	[razv]
e	//	[zvon]	//	//	//	//	//	[razv]
a	//	[zvon]	//	//	//	//	//	//
o	//	[zvon]	//	//	//	//	//	[hrpt]
u	//	[zvon]	//	//	//	//	[vis]	[hrpt]

Tablica 2. Višeglasna razlikovna obilježja vokala hrvatskoga jezika

Prema Jelaskinu (2004: 86) tumačenju, osnovni čvor predstavlja sâm glas povezujući ga s njegovim razlikovnim obilježjima i bivajući na vrhu hijerarhijske čvorova. Od svih obilježja obuhvaćenih osnovnim čvorom (obilježja *zatvornički* s podređenim obilježjima *trajni*, *zvonki*, *protočni* i *drhtajni*), hrvatski vokali nose samo obilježje *zvonki* [zvon]. Grlni čvor nosi obilježje zvučnosti. Jelaska (2004: 31) objašnjava da su vokali neobilježeni glede zvučnosti zato što su u hrvatskome jeziku svi vokali zvučni, što znači da njima zvučnost nije razlikovna. Nadgrlni čvor nadređen je obilježju *nosni* koje se u hrvatskih vokala ostvaruje samo alofonski, stoga se ne navodi u tablici. Mjesni čvor podrazumijeva obilježje *hrpteni* svojstveno stražnjim vokalima /o/ i /u/, obilježje *visoki* svojstveno vokalima /i/ i /u/ te dijelom dvoglasniku /ie/ (stoga znak <) i obilježje *razvučeni* svojstveno prednjim vokalima /i/, /ie/ i /e/.

Treći korak Wieseova (2008) modela podrazumijeva određenje *funkcijskih tipova*. Vidjeli smo da se u njemačkih jakih glagola može govoriti o semantizaciji morfonema zato što se gramatička opreka *prezent* – *preterit* može izreći

i doista se i izriče samo prijevoinim vokalima, usp. *gieß-goss*, *schind-schund*; *mess-maß*; *fall-fiel* i sl. Upravo zato što pod *funkcijom* doista misli na izricanje gramatičkoga značenja, Wiese može govoriti o *funkcijskim tipovima* prijevoinih vokala. Osim u malome broju izoliranih, neproaktivnih primjera,⁷ prijevoini vokali tvorbe vidskih parova u hrvatskome jeziku tek su sekundarni, iako obvezatni segmenti. O njihovu bi se značenju ili doprinosu značenju dalo raspravljati, no smatram da bi bilo krajnje neodgovorno tvrditi da su lišeni funkcije! Čini mi se stoga da bi ih se moglo uzeti *indeksima* ili *naznakama* vidskoga značenja što se primarno izriče sufiksima. Na taj se način i hrvatski prijevoini vokali opravdano mogu odrediti kao *funkcijski tipovi*.

Među prijevoinim obrascima u okviru tvorbe vidskih parova hrvatskih glagola mogu se navesti ovi: $a > i$; $e > i$; $ě > i$; $o > i$; $ě > ě$; $o > a$. Odmah napominjem da to nikako nisu svi posvjedočeni obrasci. No oni koje sam izostavio čine se rijetkima, npr. $e > o$, usp. *dovesti* (do-ved-ø-ti) ~ *dovoditi* (do-vod-i-ti); $ø > i$, usp. *nagnuti* (na-g(n)-nu-ti) ~ *naginjati* (na-gin-ja-ti) i još neki. Prije nego ponudim opis gornjih obrazaca, nekoliko napomena glede obrasca $ě > ě$, usp. *ispovjediti* (is-po-věd-i-ti) > *ispovijedati* (is-po-věd-a-ti); *dospjeti* (do-spě-ø-ti) > *dospijevati* (do-spě-va-ti) i sl. Obrazac oprimjeruje prijevoinu duljinu što nastaje pri tvorbi durativnih osnova, a već je prethodno spomenuta kao *baltoslavenski vrđdhi* (vidi Matasović 2008: 129, 277). Obrazac ovdje izdvajam zato što pristajem uz Jelaskino (2004: 72–76) i Markovićevo (2013: 176–177) tumačenje prema kojemu ne postoji glasovna promjena *ijell/je*, već alternacija dugoga i kratkoga dvoglasnika /ie/. Da je doista riječ o dvoglasniku, uvjerljivim argumentima pokazala je Jelaska. Tako Jelaska (2004: 76) objašnjava da jednačenje po mjestu tvorbe, koje *s z h* mijenja i ispred *lj nj*, nema iznimke u nizovima *slijep – slijepoća*, *snijeg – snjegovi*, *ozljeda – ozlijediti* ako je doista riječ o nizovima s dvoglasnikom *ie*, usp. /sliɛp/ – /sliɛpoća/, /sniɛg/ – /sniɛgovi/, /ozliɛda/ – /ozliɛditi/. Ako je riječ o oblicima s dvoglasnikom, objašnjava Jelaska, onda slijedi da je pravilo jednačenja po mjestu tvorbe lišeno potrebnoga konteksta te se ne provodi. Uz to se Jelaska (ibid. 122) poziva i na pravilo Trubetzkoga prema kojemu se slijed glasova „mora smatrati ostvarenjem jednoga fonema ako se ponaša kao jedinstven fonem, tj. ako se pojavljuje u položajima u kojima fonemski sljedovi nisu u jeziku dopušteni”. To će u hrvatskome biti položaj iza dvočlanih slogovnih pristupa koji dokidaju mogućnost *j + V* sljed-

⁷ Na primjer, *osnovati* (o-snov-a-ti) ~ *osnivati* (o-sniv-a-ti); *okovati* (o-kov-a-ti) ~ *okivati* (o-kiv-a-ti); *razderati* (raz-der-a-ti) ~ *razdirati* (raz-dir-a-ti); *prožderati* (pro-žder-a-ti) ~ *proždirati* (pro-ždir-a-ti); *zamotati* (za-mot-a-ti) ~ *zamatati* (za-mat-a-ti); *opijevati* (o-pěv-a-ti) ~ *opjevati* (o-pěv-a-ti); *okopati* (o-kop-a-ti) ~ *okapati* (o-kap-a-ti); *omotati* (o-mot-a-ti) ~ *omati* (o-mat-a-ti) i sl.

va, usp. *htjeti, cvjetovi, zvjerinjak, snježan, bljeđi*. U potonjim se primjerima, dakle, ne može govoriti o slijedu *j + e*, već se *je* mora uzeti jednojezgrenim monofonematskim ostvarajem (*ě*).

U tablici 3 donosi se popis gore navedenih prijevoinih obrazaca, njihova oprimjerenja te popratne glasovne promjene. Wiese se (2008) nije posebno osvrtao na čest prigovor da prijevoinje preinake osnova sa sobom nerijetko povlače i konsonantske promjene stvarajući supletivne oblike. No barem je u slučaju hrvatskih glagola lako pokazati da potonje promjene slijede uređen i predvidljiv obrazac.

prijevoini obrazac	perfektivna (polazna) osnova	imperfektivna (izvedena) osnova
<i>a > i</i>	dotaknuti (do-tak-nu-ti) udahnuti (u-dah-nu-ti)	doticati (do-tik-a-ti) udisati (u-dih-a-ti)
<i>a > i</i> + metateza <i>lV > Vl // rV > Vr // vV > Vv</i>	poslati (po-sla-ø-ti) nabrati (na-bra-ø-ti) isprati (is-pra-ø-ti) dozvati (do-zva-ø-ti)	pošiljati (po-sil-ja-ti) nabirati (na-bir-a-ti) inspirati (is-pir-a-ti) dozivati (do-ziv-a-ti)
<i>e > i</i>	izreći (iz-rek-ø-ti) doseći (do-seg-ø-ti)	izricati (iz-rik-a-ti) dosizati (do-sig-a-ti)
<i>e > i</i> + nazalizacija imperfektivne osnove	prokleti (pro-kle-ø-ti) <i>prasl. *klęti</i> (HJP, ⁸ Skok 1971: 97) dožeti (do-že-ø-ti) <i>stsl. žęti</i> (HJP, Skok 1971: 678) početi (po-če-ø-ti) <i>prasl. *čęti</i> (HJP, Skok 1971: 315) napeti (na-pe-ø-ti) <i>stsl. pęti</i> (HJP, Skok 1971: 651) oteti (ot-e-ø-ti) <i>prasl. *otęti</i> (HJP, Skok 1971: 778 <i>prasl. gl. jęti</i>) naduti (na-du-ø-ti) <i>ie. *dhem-/dhm-</i> (HJP, Skok 1971: 462) uzeti (uz-(j)e-ø-ti) <i>prasl. *vъzęti</i> (HJP, Skok 1971: 778 <i>gl. jęti</i>)	proklinjati (pro-kin-ja-ti) dožinjati (do-žin-ja-ti) počinjati (po-čin-ja-ti) napinjati (na-pin-ja-ti) otimati (ot-im-a-ti) nadimati (na-dim-a-ti) uzimati (uz-im-a-ti)

⁸ Kratica *HJP* odnosi se na *Hrvatski jezični portal*.

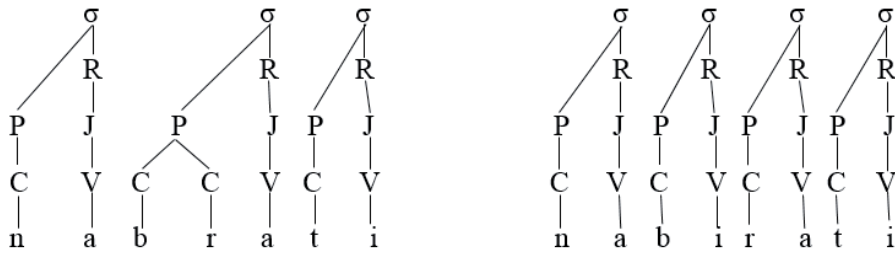
$\check{e} > i + \text{metateza } rV > Vr$	nadrijeti (na-dr \check{e} - \emptyset -ti) proždrijeti (pro-žd $\check{r}\check{e}$ - \emptyset -ti) nastrijeti (na-str \check{e} - \emptyset -ti) prevreti (pre-vr \check{e} - \emptyset -ti) <i>stsl.</i> v \check{b} r \check{e} ti (HJP, Gluhak 1993: 638) nazreti (na-zr \check{e} - \emptyset -ti) <i>stsl.</i> z \check{b} r \check{e} ti (HJP, Gluhak 1993: 700)	nadirati (na-dir-a-ti) proždirati (pro-ždir-a-ti) nastirati (na-stir-a-ti) previrati (pre-vir-a-ti) nazirati (na-zir-a-ti)
$o > i$	okovati (o-kov-a-ti) osnovati (o-snov-a-ti) ponoriti (po-nor-i-ti)	okivati (o-kiv-a-ti) osnivati (o-sniv-a-ti) ponirati (po-nir-a-ti)
$\check{e} > \check{e}$	ispovjediti (is-po-v \check{e} d-i-ti) dospjeti (do-sp \check{e} - \emptyset -ti) nadjeti (na-d \check{e} - \emptyset -ti) odoljeti (o-dol \check{e} - \emptyset -ti) zapovjediti (za-po-v \check{e} d-i-ti)	ispovijedati (is-po-v \check{e} d-a-ti) dospijevati (do-sp \check{e} -va-ti) nadijevati (na-d \check{e} -va-ti) odolijevati (o-dol \check{e} -va-ti) zapovijedati (za-po-v \check{e} d-a-ti)
$o > a$	odgojiti (od-goj-i-ti) zgotoviti (s-gotov-i-ti) nagovoriti (na-govor-i-ti) zgroziti (s-groz-i-ti) usvojiti (u-svoj-i-ti) utopiti (u-top-i-ti) natočiti (na-tok-i-ti)	odgajati (od-gaj-a-ti) zgotavljati (s-gotav-(l)-ja-ti) nagovarati (na-govar-a-ti) zgražati (s-graz-ja-ti) usvajati (u-svaj-a-ti) utapati (u-tap-a-ti) natakati (na-tak-a-ti)

Tablica 3. Prijevoini obrasci vidskih glagolskih parova u hrvatskome jeziku

Gledajući *funkcijske tipove*, sufiks $-(j)a-$ očito se mora shvatiti primarnom oznakom nesvršenosti radnje. Osim toga sufiksa pri tvorbi iterativnih glagola prijevoinoga razreda $\check{e} > \check{e}$ pojavljuje se još i sufiks $-va-$. Među prijevoinim segmentima i više je nego očito da se segment /i/ mora uzeti općim indeksom ili naznakom nesvršenosti radnje. Isto vrijedi i za segmente / \check{e} / i /a/ premda se oni ne ostvaruju toliko često koliko segment /i/. Svakako bi vrijedilo provesti pomniju semantičku analizu i precizirati gramatička značenja danih segmenata.

U nastavku slijedi opis pojedinačnih prijevoinih obrazaca usklađen s gore opisanim višeglasnim obilježjima hrvatskih vokala. Glede obrasca $a > i$, nera-

zvučeno i nisko /a/ [– vis, – razv] daje visoko i razvučeno /i/ [+ vis, + razv] dodavanjem sufiksa *-(j)a*. Osim potonje prijevoinje promjene, osnove s likvidama u sredini riječi provode metatezu prema zakonu otvorenih slogova što je vladao u slavenskim jezicima (Kapović 2008: 259), a koji nije dopuštao VC_1C_2 skupove u kojima bi C_1 bilo /r/, /l/ (ili pak /v/), pa tako umjesto **posalti* [CVCVCCV] dobivamo *poslati* [CVCCVCV], umjesto **nabarti* [CVCVCCV] bude *nabrati* [CVCCVCV] i sl. Naravno, po dodavanju sufiksa *-a-* uklanja se mogućnost zatvorenoga sloga, usp. *pošiljati* [CVCVCVCV], *nabirati* [CVCVCVCV]. To bi se višeglasnim modelom moglo prikazati na sljedeći način.⁹

Odatle bi se moglo izvesti pravilo $CCV \rightarrow CV//CV / _V$ koje kaže da se CCV slog rastavlja na dva CV sloga dodavanjem vokalskoga elementa $_V$ ovdje opimljenoga imperfektivnim sufiksom *-a-*.

Glede obrasca $e > i$, srednje i razvučeno /e/ [– vis, + razv] daje visoko i razvučeno /i/ [+ vis, + razv] dodavanjem sufiksa *-(j)a*. Također se uočava nazalizacija imperfektivne osnove kao popratna konsonantska promjena. Treba primijetiti da perfektivne osnove potječu od oblika što su u staroslavenskome ili praslavenskome sadržavali nazalni vokal ϵ što je postao od skupova **en/em* (Kapović 2008: 259), usp. *kleti* (**klentī*), *žeti* (**žentī*), **četi* (**čentī*), *pēti* (**pentī*) itd. Ti nazalni segmenti iskrsavaju u imperfektivnim osnovama uz prijevoinju alternaciju $e > i$, pa tako **klen-* ~ *klin-* (*proklinjati*), **žen* ~ *žin-* (*dožinjati*), **čen-* ~ *čin-* (*počinjati*) i sl. Matasović (2008: 278) objašnjava da se vidaska opreka svršenosti i nesvršenosti u slavenskome isprva proširila u prošlo-me vremenu te je povezana s morfološkom oprekom aorista i imperfekta. Glagoli prijevoinjoga razreda $e > i$ pružaju uvid u potonju arhajska vezu prošloga vremena i vidske opreke. Riječ je naime o dvjema različitim osnovama. S jedne strane imamo aoristnu osnovu koja izriče svršenost, a s druge naravno imperfektivnu koja izriče nesvršenost radnje. Tomu svjedoči činjenica da nijedan

⁹ Oznake su: σ za slog, P za pristup, R za rimu ili srok, J za jezgru. Detaljnija objašnjenja višeglasnoga prikaza sloga vidi u Jelaska (2004: 107–130).

od perfektivnih oblika poput *prokleti*, *početi*, *oteti* i sl. nema mogućnost tvorbe imperfekta, usp. *prokleh*, ali ne **proklah*, već *proklinjah*, ili pak *počeh*, ali ne **počah*, već *počinjah* i sl.¹⁰

Glede obrasca $\check{e} > i$, po obilježju visine dvovidan i razvučen dvoglasnik /ie/ [+/- vis, + razv]¹¹ daje visoko i razvučeno /i/ [+ vis, + razv]. Glede obrasca $o > i$, srednje, nerazvučeno i hrpteno /o/ [- vis, - razv, + hrpt] daje visoko i razvučeno /i/ [+ vis, + razv]. Budući da su svi opisani $V > i$ obrasci obilježeni podizanjem, odnosno obilježjem [+ vis], moglo bi se govoriti o *prijevojnome podizanju* čije se pertinentno obilježje [+ vis] nalazi u morfonemskome suodnosu s imperfektivnim sufiksom $-(j)a-$. Takvo zaključivanje podupire i činjenica da ne nailazimo na prijevoini obrazac $*u > i$ koji bi, uzevši u obzir da je /u/ [+ vis], išao protiv podizanja. S tim u skladu moglo bi se formalizirati sljedeće pravilo:

$$V [- \text{vis}] \rightarrow i / _ A_{\text{imperf.}}$$

Pravilo (1) kaže da svaki vokal s obilježjem [- vis], dakle svaki niski ili srednji vokal, prelazi u vokal /i/ po dodavanju imperfektivnoga sufiksa $A_{\text{imperf.}}$.

Prijevojni obrazac $o > a$ prilično je produktivan te bi tomu obrascu svakako trebalo posvetiti zaseban rad. Alternacija je osobito zanimljiva zato što stvara dojam o jednačenju vokala osnove /a/ i sufiksalnoga vokala $-a-$. Ne tvrdim da doista i jest riječ o takvu jednačenju, ali obrazac bi svakako vrijedilo pomnije ispitati prije nego što se izvede ikakav zaključak.

4. Zaključak

Nasuprot gledištu prema kojemu su prijevoinne pojave nasumične ili pak odveć složene da bi se svodile na praktično primjenjiva pravila, u ovome radu slijedio sam umjerenije gledište koje nastoji prema uopćavanju pravila za prijevoinne pojave u onoj mjeri u kojoj je to primjerima iz jezika doista i opravdano. Imajući to na umu na primjeru razredbe prijevoinnih obrazaca među vidskim parovima glagola u hrvatskome jeziku pokazao sam ne samo da se prijevoin može ostvarivati sustavno, nego i da je njegova oprimjerenja itekako moguće obuhvatiti razmjerno jednostavnim pravilima. Naposljetku, rad sam priveo kraju oblikujući jedno takvo pravilo o *prijevojnome podizanju*. Što se tiče prijevoinnih vo-

¹⁰ Za raspravu o podrijetlu vida vidi primjerice Andersen (2013).

¹¹ Ovdje '+/-' stoji umjesto znaka '<' koji rabi Jelaska (2004: 86–87), a podrazumijeva prvo obilježenu vrijednost za otvornike [+ vis], a potom neobilježenu vrijednost iskazanu nenavode-
njem obilježja [vis]. Dvoglasnik *ie* obilježen je [+ vis] prema segmentu /i/, a neobilježen prema segmentu /e/.

kala, odredio sam ih u svojstvu morfonema opisavši ih potom kao *funkcijske tipove*. To je ujedno značilo odbacivanje stava da su prijevoinne osnove alomorfi zato što morfonemi mijenjaju ili pak naznačuju promijenjeno gramatičko značenje leksematskih osnova, dočim su alomorfi tek značenjski istovjetne varijante morfema iznjedrene glasovnim promjenama. Neka u radu otvorena pitanja vrijedilo bi dalje istražiti. Svakako bi trebalo provesti istančaniju analizu suodnosa prijevoinnih vokala i gramatičkih značenja. Nešto slično za engleski jezik proveli su Even-Simkin i Tobin (2011). Uz to trebalo bi istražiti prave razmjere produktivnosti prijevoinnih obrazaca u okviru vidske tvorbe. Trebalo bi također ispitati ulogu prijevoinja u tvorbi drugih gramatičkih kategorija, a osobito bi vrijedno bilo izraditi teorijski okvir za sinkronijsko izučavanje prijevoinnih pojava u hrvatskome jeziku, i to osobito iz perspektive upečatljivo produktivnih prijevoinnih obrazaca poput obrasca *o > a* koji, ponovit ću, svakako zaslužuje da mu se posveti zaseban rad.

Literatura:

- ANDERSEN, HENNING. 2013. On the Origin of the Slavic Aspects: Aorist and Imperfect. *Journal of Slavic Linguistics* 21/1. 17–43.
- BABIĆ, STJEPAN. 2002. *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku. Treće, poboljšano izdanje*. Nakladni zavod Globus. Zagreb.
- BABIĆ, ZRINKA. 1988. Slogovna struktura hrvatskoga književnoga jezika. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika* 36. 123–128.
- BENDJABALLAH, SABRINA. 2001. The Negative Preterite in Kabyle Berber. *Folia Linguistica* 34/3–4. 185–223.
- BENDJABALLAH, SABRINA. 2006. Apophony. *Encyclopedia of Arabic Language and Linguistics, Volume 1, A-Ed*. Ur. Versteegh, Kees; Eid, Mushira. Koninklijke Brill NV. Leiden. 119–123.
- BUBENIK, VIT. 2001. On ablaut and aspect in the history of Aramaic. *Historical linguistics 1999: selected papers from the 14th International Conference on Historical Linguistics, Vancouver, 9–13 August 1999*. Ur. Brinton, Laurel J. John Benjamins. Amsterdam. 75–88.
- EVEN-SIMKIN, ELENA; TOBIN, YISHAI. 2011. Semantic regularities of the so-called irregular Internal Vowel Alternation nominal (*umlaut*) and verbal (*ablaut*) forms in Old and Modern English. *Linguistic Theory and Empirical Evidence*. Ur. de Jonge, Bob; Tobin, Yishai. John Benjamins. Amsterdam. 45–81.
- GLUHAK, ALEMKO. 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. August Cesarec. Zagreb.

- GUERSEL, MOHAND; LOWENSTAMM, JEAN. 1996. Ablaut in Classical Arabic Measure I Active Verbal Forms. *Research in Afroasiatic Grammar*. Ur. Lecarme, Jacqueline; Lowenstamm, Jean; Shlonsky, Ur. John Benjamins. Amsterdam. 123–134.
- HJP = Hrvatski jezični portal. <http://hjp.novi-liber.hr/> (pristupljeno 17. kolovoza 2015.).
- JELASKA, ZRINKA. 2004. *Fonološki opisi hrvatskoga jezika; Glasovi, slogovi, naglasci*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- JELASKA, ZRINKA I DR. 2005. *Hrvatski kao drugi i strani jezik*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb.
- KAPOVIĆ, MATE. 2008. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku: pregled jezika i poredbeno fonologija*. Matica hrvatska. Zagreb.
- KURYŁOWICZ, JERZY. 1968. The notion of morpho(pho)neme. *Directions for Historical Linguistics, A Symposium*. Ur. Lehmann, Winfred; Malkiel, Yakov. University of Texas Press. 67–81.
- KURYŁOWICZ, JERZY. 1973. *Studies in Semitic Grammar and Metrics*. Curzon Press. London.
- MARETIĆ, TOMISLAV. 1963. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.
- MARKOVIĆ, IVAN. 2013. *Hrvatska mofonologija*. Disput. Zagreb.
- MATASOVIĆ, RANKO. 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*. Matica hrvatska. Zagreb.
- MATASOVIĆ, RANKO. 2008. *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*. Matica hrvatska. Zagreb.
- MCCARTHY, JOHN. 1981. A prosodic theory of nonconcatenative morphology. *Linguistic Inquiry* 12/3. 373–418.
- MOGUŠ, MILAN. 2010. *Povijesna fonologija hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- MOLOČJEVA, ZARINA. 2011. Aspect in Chechen. *Linguistic Discovery* 9/2. 104–121.
- PULLEYBLANK, EDWIN. 1965. Close/open ablaut in Sino-Tibetan. *Lingua* 14/1–2. 230–240.
- RASMUSSEN, JENS. 2003. An integrated view on ablaut and accent in Indo-European. *Language in time and space: a festschrift for Werner Winter on the occasion of his 80th birthday*. Ur. Bauer, Brigitte; Pinault, Georges-Jean. Walter de Gruyter. Berlin. 351–358.
- SILIĆ, JOSIP; PRANJKOVIĆ, IVO. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Školska knjiga. Zagreb.

- SÉGÉRAL, PHILIPPE; SCHEER, TOBIAS. 1998. A generalized theory of ablaut: the case of Modern German strong verbs. *Models of inflection*. Ur. Fabri, Ray; Ortmann, Albert; Parodi, Teresa. Der Max Niemeyer Verlag. Tübingen. 28–59.
- SKOK, PETAR. 1971. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*. JAZU. Zagreb.
- VON MENGDEN, FERDINAND. 2011. Ablaut or Transfixation? On the Old English Strong Verbs. *More than Words: English Lexicography and Lexicology Past and present. Essays Presented to Hans Sauer on the Occasion of his 65th Birthday – Part I*. Ur. Bauer, Renate; Kruschke, Ulrike. Münchener Universitätsschriften 36. Frankfurt. 123–139.
- WIESE, BERND. 2008. Form and Function of Verbal Ablaut in Contemporary Standard German. *Explorations in Integrational Linguistics, Four essays on German, French, and Guaraní*. Ur. Sackmann, Robin. John Benjamins. Amsterdam. 97–151.
- WIESE, RICHARD. 1996. Phonological versus morphological rules: on German Umlaut and Ablaut. *Journal of Linguistics* 31/1. 113–135.

Correlations between apophonic patterns and grammatical aspect in Croatian language

Abstract

The paper explores the grammatical function of apophony by focusing on the derivation of aspectual verb pairs in the Croatian language. From a theoretical perspective, this paper belongs to an area of dispute between authors from two contrary currents of thought. The first set of authors view apophonic phenomena as random, e.g. inherently irregular, while the other set believes that at least some examples of apophony can be constrained by rules, and thereby plausibly described. This paper accepts the latter of these two points of view. To this end, a classification of apophonic patterns is conducted between aspectual verb pairs, and a rule of *apophonic elevation* is derived on the basis of the systematicity of these patterns, while apophonic vowels are described as morphonemes and *functional types*.

Ključne riječi: prijevój, gramatički vid, vidski parovi, morfonem, funkcijski tip

Keywords: apophony, grammatical aspect, aspectual pairs, morphoneme, functional type

